

*Січкач А.Д.,
старший викладач кафедри педагогіки
Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка*

С. РУСОВА, К. МАЄВСЬКА ПРО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ІДЕЇ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ

У проєкті Концепції розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр. зазначено, що “...згідно з новими соціальними вимогами до системи національної дошкільної освіти, аксіологічні орієнтири, які втілюють у собі національні і загальнолюдські гуманістичні цінності, є однією із сутнісних основ стратегії у сфері дошкільної освіти»[3 с. 6]. Враховуючи актуальність проблеми морального виховання дітей в сучасному українському дошкільлі та пошук шляхів її вирішення, вважаємо важливим звернення до джерел творчої спадщини С. Ф. Русової та К.В.Маєвської, які стояли біля витоків створення суспільного дошкільного виховання в Україні в першій половині ХХ століття. Спробуємо розглянути їхні погляди на проблеми моральності, шляхи формування моральних цінностей, ролі вихователя в цьому процесі з погляду сьогодення.

Проблема формування у дітей дошкільного віку моральних цінностей знайшла широке відображення в наукових доробках С.Русової : «Дитячий сад на національному ґрунті» (1910), «Націоналізація дошкільного виховання»(1913), «Дошкільне виховання» (1918), «У дитячому садку» (1919), «Теорія і практика дошкільного виховання» (1924), «Нові методи дошкільного виховання» (1927), та ін..

Софія Русова вважала, що «для морального виховання дошкільний вік є основою, ґрунтом, на якому закладаються підвалини людини – її моральної особистості, її громадянської вартості»[8, 70]. А визначений нею перелік інтелектуальних і соціальних добродійностей та культурних звичок, які важливо сформувати у дошкільників увійшли до змісту сучасних програм

виховання і навчання дітей (Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2008), програми «Дитина» (2012): привчати дитину до охайності, порядку, виконання правил поведінки, певного обов'язку; виховувати такі моральні якості, як відповідальність, стриманість, мужність, пошану до старших і товаришів, терпимість, настирливість, творчість, розважливність, любов до правди, чутливість, доброту, уважність, скромність та ін.

Вихідною тезою у впровадженні в педагогічну практику особистісно-орієнтованої моделі, згідно з проектом Концепції розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр., є «...діяльне буття дитини, її суб'єктність; у свідомості – самосвідомість; у спільності – самобутність; у діяльності – самодіяльність» [3, с.4]. У цьому контексті вважаємо актуальними погляди С.Русової щодо здійснення морального виховання в дошкільному закладі. Зупинимось на окремих із них.

Співзвучними із сьогоденням є завдання, які ставила Софія Русова перед вихователями: оберігати самовартість особистості кожної дитини, допомогти їй знайти свій незалежний шлях до добра, перемогти інертність її духовних сил, викликати активність; необхідність привчати дитину обмірковувати свої і чужі вчинки, надавати дитині змогу проявити свої кращі моральні якості в різних життєвих ситуаціях; підтримувати в дитини віру в саму себе. Педагог вважала, що розуміння добра і зла, правди і неправди кожна дитина має виробити власними зусиллями, бо тільки власне розуміння дає їй змогу, виростаючи, бути завжди чесною до самої себе, незалежною від оцінюючих суджень оточуючих [11, 224].

Аналізуючи досвід виховної роботи «Добрих товариств», що діяли при початкових школах у Англії та Франції і мали за мету допомагати старим і немічним людям, оберігати гнізда птахів, захищати бездомних тварин, Софія Русова зазначала, що саме з таких краплин добра виробляється звичка приходити на допомогу тим, хто її потребує. Саме дієва любов до оточуючого попередить формування в душах дітей байдужості і сприятиме

вихованню активного чуйного ставлення до чужих проблем. «Це і буде найкращим моральним вихованням, яке розвине в дітях увагу і співчуття до співстраждання, а ще краще і до співраді»[10, с. 141].

Педагог застерігала вихователів від домагання від дітей сліпої слухняності, особливо наголошувала на свідомому засвоєнні дітьми моральних норм і правил поведінки. С.Ф. Русова вважала, що здійснення морального виховання потребує від вихователів уміння порозумітися з дітьми, вибудовувати щирі, близькі відносини, викликати у них почуття честі і правди; переконати їх в необхідності виконання певних норм; уміння прощати незначні провини а при нагоді індивідуально обміркувати з дитиною той чи інший невдалий вчинок, звернути її увагу на те, що потребує певного докору. А головне – любити дітей так, щоб вони це відчували і мали довір'я до свого вихователя, щоб були впевнені, що заборона поширюється лише на те, що може пошкодити їх фізичному і духовному розвитку [11, 134-135].

В «Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні» зазначено, що виховання дошкільника не зводиться до виправлення можливих відхилень поведінки засобами навіювання, різних форм покарання. Акцентується увага на створення такого розвивального і виховного середовища, яке б сприяло повноцінній реалізації потенційних сил дитини [2, 23]. Вважаємо абсолютно сучасними погляди С.Ф.Русової, щодо методів морального виховання та ролі середовища у моральному становленні дошкільника. Педагог не визнавала таких методів у моральному вихованні як покарання та винагорода, називаючи їх факторами зовнішнього впливу. Натомість вважала за необхідне «викликати свідомість дитини, щоб її думка, і добрі почуття її були широко розвинені і що далі все більш керували її вчинками»[11, с. 134] . Педагог була твердо переконана, що дитина має бути вихована не під загрозою кари, а на попередженні негативних вчинків. Вона підкреслювала значення морального впливу того оточення, серед якого

дитина живе, зразок тих людей, кого дитина любить, вважаючи приклад вихователя провідним методом морального виховання.

Аналізуючи різні прояви негативної поведінки дітей, що не відповідають моральним нормам (брехливість, жорстокість), С. Русова на основі власних досліджень та вивчення досвіду зарубіжних педагогів, приходять до висновку, що діти не народжуються «а ні злими, а ні брехливими». Вони приходять у світ з природними нахилами до активності, до ласки, до симпатії відносно усього живого. З, так званою, природною нервовою чутливістю, що є основою формування свідомої чутливості – доброти. І тому необхідно створити такі умови життя дитині, за яких ця чутливість перетворилася б в активну альтруїстичну діяльність.

Опираючись на дані досліджень Женевського Інституту імені Руссо (до 6-7 років у дітей немає розуміння брехні і неправди), Софія Русова застерігала вихователів від педагогічних помилок у вихованні: «...допитуючи їх, вивіряючи, можна лише навести на думку, як брехати»[11,с.138]. Вона називала цілий ряд причин дитячої неправдивості зазначаючи, що дитина говорить неправду, несвідомо при розвиненому уявленні, свідомо – від переляку, з гордощів, щоб розхвалити себе саму; під впливом тої або другої думки, захоплення, від бажання заробити похвалу або позбутися наслідків поганого вчинку, вигадуючи свої власні оповідання. Причиною дитячої неправдивості може бути вплив родинного оточення, фізична слабкість, яка викликає полохливість. І тому вихователь має, насамперед, з'ясувати причину дитячої неправдивості, вибудовувати виховний вплив так, «щоб дитині не було жодної користі від брехні», виявляти красу правди, формувати у дітей потребу бути чесним, добрим не лише прилюдно, а й повсякчас.

Розглядаючи всі напрямки виховання як єдиний процес, С. Русова особливого значення надавала взаємозв'язку морального та естетичного виховання. Вона підкреслювала, що краса, зрозуміла і приваблива, яка оточує дитину, впливає на її настрій і спонукає на добрі справи. І при цьому

особливого значення надавала чистоті і охайності приміщення дитячого садка і самих дітей, вважаючи ці якості першими моральними звичками дитини. Могутнім джерелом естетичного впливу на думку С. Русової є природа «в усій її непереможній красі: у квітах, метеликах, у співах пташок, у грі світла на воді, у кольорах зорі, в красі далеких краєвидів»[11, с.225]. Педагог була переконана, що природа збагачує душу дитини враженнями правди, краси і захоплює її уяву; естетичні переживання, пов'язані із сприйманням прекрасного в природі, пробуджують в дитини глибоке бажання діяти відповідно до законів краси і правди, сприяють вирішенню завдань морального виховання. С. Русова підкреслювала, що з перших років життя дитині властиве прагнення до краси в природі, праці, взаємовідносинах між людьми, у творах мистецтва і наголошувала на необхідності розвивати на цій основі в дітей почуття краси й гармонії і вжитті, і в праці та вчинках.

Народне естетичне середовище Софія Русова вважала важливим засобом розвитку моральних, духовних, естетичних, національних сил дитини. Саме тому в оформленні кімнат дитячого садка мають бути вишивані рушники, віночки з живих або паперових квітів, вироби з глини, лози, дерева; дитяча уява має формуватися на основі національних оповідань, казок, легенд, національної пісні. Рідною казкою, етнографічним матеріалом має бути проникнутий увесь родинний побут, все оточення дітей. Це сприятиме усвідомленню дитиною належності до свого народу, а в подальшому і своїх обов'язків перед ним, патріотизму.

Ксенія Володимирівна Маєвська – викладач Фребелівського інституту, а згодом Київського інституту народної освіти [12;13], – мала свій погляд на формування у дітей дошкільного віку загально-людських моральних цінностей. Її думки стосовно означеної проблеми знайшли відображення в ряді публікацій на сторінках часопису «Дошкольное воспитание», що видавався на базі Київського товариства народних дитячих садків (1911-1917 рр.). У рекомендаціях вихователям щодо здійснення морального виховання в

дитячому садку К. Маєвська пропонувала відмовитись від поширеної і в наш час тематики моральних бесід, розповідей та читання дитячих творів про «покаране зло і винагороджене добро». «Бажаючи привити дітям хороші якості, їм зовсім не треба говорити про негативні» – застерігає вона вихователів від ймовірних педагогічних помилок. Бо цей «наївний прийом» приводить лише до того, що увага дітей акцентується на зло, від якого, на думку К. Маєвської, необхідно дитину відсторонити: «Для чого читати дітям, як якийсь хлопчик був строго покараний за брехню, коли саме поняття «брехня» повинно залишатися якомога довше чужим дитині»[4, с. 85]. Актуальною в сучасній педагогіці є думка Ксенії Володимирівни, що правдивість має бути представлена дитині не якістю, яка варта винагород і похвали, а чимсь природним, настільки властивим кожному, що не потребує особливої уваги до себе з боку оточуючих.

Варто прислухатись до рекомендацій педагога, щодо застосування художнього слова як дієвого методу морального виховання. К. Маєвська пропонує вихователям не залучати дітей до обговорення та висновків (особливо моральних висновків) відразу після читання твору. Вважаючи за необхідне залишити дітей на деякий час під безпосереднім враженням від прочитаного; надати можливість їм самостійно ще раз пережити і усвідомити прочитане в тій мірі, яка властива кожному з них. На її думку, найкращим способом закріплення і підсилення вражень від розповідей, казок є їх ілюстрування і драматизація дітьми [6, с. 39-40].

Вона застерігає вихователів від застосування поспішних звинувачень дітей в злих намірах, «...бо, можливо, дитина і сама не підозрювала себе здатною на зло, а вихователь своїми зауваженнями та звинуваченнями навіює їй здатність на такий вчинок»[7, с.87]. До негативного вчинку дитини, К.Маєвська пропонує вихователям віднестись, як до прикрої випадковості, помилки. І зауваження, на її думку, має носити характер поради, яку вихователь дає дитині, співчуваючи з приводу її незнання, з побажанням надалі більш помірковано відноситись до своїх дій.

Викликають інтерес сьогодні думки К. Маєвської стосовно підготовки вихователів здатних створити умови, необхідні для саморозвитку, самовиховання дітей і спрямовувати їхню діяльність таким чином, щоб керівний вплив вихователя залишався для дитини непомітним [5, 364].

Ксенія Маєвська, на відміну від С. Русової, приділяла значно менше уваги ролі рухливих ігор у вирішенні завдань морального виховання; прилученню дітей до системи цінностей, культури і традицій українського народу; вирішенню питань моральності в дусі християнського вчення про добро та зло; вивченню закону Божого, який містить у собі вічні духовні цінності краси, добра, любові, честі, милосердя та справедливості.

Співзвучними є думки К. Маєвської і С. Русової, що стосуються значення дошкільного віку для формування характеру майбутньої особистості (вважали його основою моральності); попередження неумілого необережного нерозумного впливу вихователя, який може призвести до руйнації «...кращих дорогоцінних нахилів дитини, того, що могло би стати головною прикрасою всього послідуєчого її життя»[4, с. 280]; наголошені на необхідності створення сприятливого морального середовища «...коли дитячий садок схожий на дружну сім'ю» [5, с. 364]; на вирішенні завдань морального виховання шляхом залучення дітей до усвідомленої активної діяльності; на формуванні «здатності до здійснення своїх кращих планів і намірів, а не лише мрій про благородні дії» [4, с. 282].

Аналіз творчого доробку Софії Русової та Ксенії Маєвської стосовно морального виховання дітей дошкільного віку дає підстави для висновків про те, що попри деякі розходження, в центрі уваги обох педагогів – ідеї діяльнісного підходу щодо формування моральних цінностей: активність думки, творче самовираження засобами мистецтва та альтруїстична діяльність по відношенню до оточуючої дійсності. Ці ідеї Софії Русової знайшли своє продовження і розвиток в сучасних освітянських документах дошкільної освіти та наукових дослідженнях.

- ЛІТЕРАТУРА. 1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О.Л.Кононко. – К.: Світич, 2008. – 430 с.
2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. /Наук. ред. О.Л.Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
3. Концепція розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр. (Проект) //Дошкільне виховання». – 2010. – № 2. – С. 2-7.
4. Маевская К. В. Программа занятий в детском саду / К. В. Маевская // Дошкольное воспитание. – 1912. – № 5. – С. 280-283.
5. Маевская К.В. Программа занятий в детском саду / К.В. Маевская // Дошкольное воспитание. – 1912. – № 6. – С. 362-365.
6. Маевская К.В. Самодеятельность в воспитательной системе Фребеля. / К.В. Маевская // Дошкольное воспитание. – 1913. – № 1. – С. 39-41.
7. Маевская К.В. Программа занятий в детском саду / К.В. Маевская // Дошкольное воспитание. – 1913. – № 2. – С. 84-87.
8. Русова С. Нові методи дошкільного виховання / Софія Русова. – Прага: Сіяч, 1927. – 112 с.
9. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання /Софія Русова. – Прага: Сіяч, 1924. – С. 62-123.
10. Русова С. Вибрані педагогічні твори / Софія Русова. – К.: Освіта, 1977. – 303 с.
11. Русова С. Вибрані педагогічні твори / Софія Русова. – К.: Освіта, 1999. – 304 с.
12. Державний архів Києва. – Ф.346. – Оп. 1. – Спр. 7. – Навчальні програми і список викладачів основного курсу.
13. Центральний державний історичний архів України. – Ф. 707. – Оп. 163. – Спр. 9. – Список викладачів Фребелівського інституту.

